

Karin DITTRICH
(Biblioteca Centrală Universitară
„Eugen Todoran” Timișoara)

Influența crizelor și a măsurilor politice și de control din perioada comunistă asupra editurilor din România

Abstract: (The influence of the crises and the political and control measures during the communist period on publishing houses in Romania) During the communist period, Romania experienced several crises. Some of these political and economic crises had a direct impact on publishing houses. So, due to the economic crisis of the 1970s and 1980s, publishing houses were forced to economize on print runs and paper. In addition, some of the political and control measures imposed by the regime affected the publishing houses, especially censorship and the July 1971 Theses. The aim of this paper is to show how these crises and the political and control measures influenced the activities of the publishing houses in Romania.

Keywords: *publishing houses in Romania, communism, crises, political measures, control measures.*

Rezumat: România s-a confruntat în perioada comunistă cu diferite crize. Unele dintre aceste crize politice și economice au avut o influență directă asupra editurilor. Astfel, din cauza crizei economice din anii '70-'80, editurile au fost nevoite să facă economie la tiraje și hârtie. De asemenea și unele dintre măsurile politice și de control impuse de regim au afectat editurile, mai ales cenzura și Tezele din iulie 1971. Scopul acestei lucrări este de a arăta în ce fel aceste crize, măsuri politice și de control au influențat activitatea editorioală din România.

Cuvinte-cheie: *edituri în România, comunism, crize, măsuri politice, măsuri de control.*

Introducere

România s-a confruntat în perioada comunistă cu diferite crize. Unele dintre aceste crize politice și economice au avut o influență directă asupra editurilor. Astfel, un impact deosebit asupra editurilor a avut-o mai ales criza economică din anii '70-'80, din a cărei cauză editurile au fost nevoite să facă economie la hârtie, acest lucru afectând numărul de titluri și tiraje care urmau să apară.

De asemenea și unele dintre măsurile politice și de control impuse de regim au afectat editurile, mai ales cenzura și Tezele din iulie 1971. Alte probleme, cu care s-au confruntat editurile, au fost literatura impusă de regim și cărțile interzise de acesta.

Scopul acestei lucrări este de a arăta în ce fel aceste crize, măsuri politice și de control au influențat activitatea editorioală din România. Mai întâi însă vrem să facem o scurtă prezentare a editurilor care au existat în această perioadă în România.

Editurile din România în perioada comunistă

Schimbarea regimului politic din România după cel de-al Doilea Război Mondial a produs o totală restructurare în lumea cărții, creându-se un sistem centralizat, iar producția și difuzarea cărții au fost preluate de instituții de stat. Perioada 1944-1948 a fost o etapă de tranziție, iar naționalizarea din 1948 a însemnat și sfârșitul editurilor, tipografiilor și librăriilor particulare, prin aceasta instaurându-se un control absolut al partidului asupra întregii activități editoriale, la fel ca și prin adoptarea unei noi legi pentru editarea și difuzarea cărții. În anul 1949 a luat ființă și forul tutelar: Direcția Generală a Editurilor, Întreprinderilor Poligrafice și Difuzării Cărții, denumită ulterior Direcția Generală a Editurilor, Poligrafiei și a Difuzării Cărții, iar apoi Direcția Generală a Editurilor și Difuzării Cărții (RF, 310; Vasile 2010-2011, 284; Buluță 1996, 64; Simonescu, Buluță 1994, 84; DGLR, 10).

Deja în anul 1944 s-a înființat Editura Partidului Comunist Român, în 1948 Editura Fundației Regale pentru Literatură și Artă a devenit Editura de Stat pentru Literatură și Artă (ESPLA), iar în anul următor, 1949, au apărut și alte edituri de stat: Editura Academiei R.P.R., Editura de Stat pentru Literatura Științifică și Didactică, Editura Tineretului, Editura în Limbi Străine, Editura ARLUS-Cartea Rusă, Editura Confederației Generale a Muncii, Editura Tehnică, Editura pentru Cultură Fizică și Sport și Editura Militară (Vasile 2010-2011, 284; Buluță 1996, 64; Simonescu, Buluță 1994, 84; DGLR, 10).

În cadrul editurilor au survenit în decursul anilor diferite reorganizări, având loc scindări, contopiri și redenumiri. Conform DGLR (10) tendința de specializare și diversificare s-a accentuat după 1950, având loc reorganizări succesive. Aceste restructurări ilustrează după Buluță (1996, 64) etape distincte în viața cărții care sunt legate de momentele aparte ale climatului politic. Pe măsură ce se configurau programe noi, apăreau și edituri noi care erau specializate pe un anume profil (Simonescu, Buluță 1994, 84; Vasile 2010-2011, 287-290).

În anul 1951 a fost înființată Editura de Stat pentru Literatură Didactică și Pedagogică (Vasile 2010-2011, 284), în 1953 Editura Agro-Silvică de Stat, în 1957 Editura Muzicală și în anul 1958 Editura Medicală (Vasile 2010-2011, 289-290; Buluță 1996, 65; Simonescu, Buluță 1994, 84; DGLR, 10).

La începutul deceniul șapte sistemul editorial a fost reorganizat. În anul 1960 a fost înființată Editura Științifică, iar sectorul artistic s-a autonomizat în același an prin crearea Editurii Meridiane, ESPLA scindându-se în trei edituri. Pe lângă Editura Meridiane au mai apărut Editura pentru Literatură și Editura pentru Literatură Universală (Vasile 2010-2011, 289-290, 295; Buluță 1996, 65; Simonescu, Buluță 1994, 84; DGLR, 10).

Și în anii '60-'70 au fost înființate mai multe edituri: în 1968 Editura Enciclopedică Română; în anul 1969, când a avut loc o amplă reformă editorială: Editura Minerva, Editura Eminescu, Editura Univers, Editura Cartea Românească, Editura Kriterion, Editura Albatros, Editura Ion Creangă, Editura Dacia la Cluj-Napoca și Editura Junimea la Iași; în 1972 Editura Scrisul Românesc la Craiova și Editura Facla

la Timișoara, iar în 1975 Editura Științifică și Enciclopedică (Buluță 1996, 65; Simonescu, Buluță 1994, 84; Ferencz 2022, 42-43; DGLR, 10).

Crizele economice cu influență asupra activității editoriale

Deja în anii '50 au existat probleme economice care au afectat editurile, nevoia realizării de economii amânând reorganizarea sistemului editorial, fiindcă această reformă ar fi presupus costuri suplimentare, pe care bugetul nu era capabil să le susțină în acel moment (Vasile 2010-2011, 287-289).

Sistemul editorial se confrunta, după Vasile (2010-2011, 295), la sfârșitul anilor '50 și cu problema deficitului de hârtie. O comisie constituită din dispoziția Consiliului de Miniștri a elaborat în anul 1957 un proiect de măsuri care reglementa repartizarea mai rațională a producției de hârtie. Din aplicarea acestor măsuri urmau să rezulte însemnate economii de fonduri bănești și o cantitate de hârtie care ar fi putut micșora deficitul de hârtie al sectorului editorial organizat și al celui de presă și publicații. Însă în următorul an se insista asupra realizării de economii în sectoarele de presă și edituri și asupra folosirii mai raționale a hârtiei, din resursele totale de hârtie pe anul 1958 alocându-se sectorului editorial și de presă aproximativ 30%, iar din acestea, pentru edituri doar 8%.

Astfel, în planul editorial al Consiliului Superior Editorial pentru anul 1958 cantitatea de hârtie având ca destinație tipărirea de cărți a cunoscut o reducere, fiind diminuată cu 26% față de cea stabilită inițial. Această reducere a cantității de hârtie urma să atragă cu sine micșorarea numărului de titluri și tiraje în asemenea măsură, încât producția editorială pe anul 1958 urma să fie mai mică decât cea din 1957. În aceste condiții, Editura pentru Literatură Politică, care era instituția editorială ideologică prin excelență, era editura privilegiată, autoritățile dând indicația ca în primul rând să fie definitivat planul pentru această editură (Vasile 2010-2011, 292-293).

După o perioadă în care producția editorială a cunoscut în general o evoluție fructuoasă, din 1973 s-a impus treptat un regim de austeritate, cu economii la numărul de titluri, la tiraje, la hârtie și la calitatea grafică, care s-a accentuat considerabil în anii '80 (Buluță 1996, 66-67; Ferencz 2022, 106). În acești ani România a trecut printr-una dintre cele mai severe crize economice și politice din istoria sa. Criza economică, manifestată prin lipsuri cronice de bunuri și servicii, a afectat toate țările lagărului socialist, însă România a constituit o excepție prin dimensiunile impresionante și efectele dramatice ale crizei asupra populației. Extrema severitate a acestor crize a fost rezultatul deciziilor aberante ale lui Ceaușescu și conducerii de partid de a continua cu politica de industrializare extensivă și de a plăti integral și în timp cât mai scurt datoriile externe ale țării (RF, 236).

În toate domeniile se făceau economii, inclusiv la hârtia pentru tipărit. Deoarece în acești ani rolul compensatoriu pe care îl jucau cărțile era din ce în ce mai important, cererea a crescut, pe măsură ce tirajele erau diminuate. O urmare a acestui fapt erau cozile din librării, atunci când erau puse în vânzare cărți atrăgătoare, din categorii bine vândute, ca traduceri noi de literatură occidentală sau best-seller-uri autohtone. Ca un

detaliu semnificativ poate fi considerat faptul că până în jurul anului 1980 caseta editorială de pe ultima pagină a fiecărei cărți menționa tirajul, iar după aceea nu s-a mai specificat. Și calitatea hârtiei a scăzut dramatic, iar coperțile arătau jalnic, din carton cenușiu (Lefter 2010, 70).

Publicații interzise de regimul comunist

În afară de crize, activitatea editorială a fost afectată și de măsurile politice și de control impuse de regim.

În viziunea partidelor comuniste cultura intra în categoria instrumentelor eficace de cucerire și de consolidare a puterii. Când țările comuniste au fost ocupate de Armata Roșie, conducătorii acestor partide au considerat că a venit momentul să controleze întreaga producție artistică și să permită un singur fel de artă, aceea pusă în slujba cauzei comuniste. Era necesar ca terenul edificării noii culturi socialiste să fie eliberat prin evacuarea „resturilor” și „dejecțiilor” culturii burghezo-moșierești, ceea ce s-a întâmplat prin punerea în mișcare a mașinii de epurat scriitori și opere (RF, 308).

Epurarea cărților, așa cum a fost înțeleasă și efectuată în timpul regimului comunist, este după Corobca (2010, 15) un fenomen lipsit de precedent, fiind o invenție sovietică. Deja înainte de terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, odată cu avansarea trupelor sovietice spre vest, toate țările „eliberate” au fost obligate să-și constituie instituții de cenzură identice aceleia din URSS. Și în România a existat o astfel de instituție, construită după model sovietic sub supravegherea directă a ofițerilor-cenzori sovietici.

Începutul procesului de epurare a cărților a stat sub semnul Cenzurii Militare și al Comisiei Aliate de Control (Corobca 2010, 36). Între 1945 și 1949 epurarea s-a făcut în cadrul Ministerului Propagandei, Serviciul Aplicării Armistițiului, mai târziu Serviciul Defascizării (Corobca 2020, 257). Astfel, acțiunea de epurare a tipăriturilor a început în România înainte de constituirea oficială a instituției cenzurii DGPT (Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor) în 1949, când s-a ajuns deja la al treilea val al epurărilor (Corobca 2010, 36).

Prin Decretul nr. 218/1949 s-a înființat Direcția Generală pentru Presă și Tipărituri (DGPT), un organism cu multiple funcții de cenzură și control. El autoriza apariția tipăriturilor, difuzarea, importul și exportul de ziare, cărți și obiecte de artă, reglementa regulile de funcționare a librăriilor, anticariatelor, bibliotecilor și depozitelor și dădea instrucțiuni cu privire la organizarea birourilor de cenzură (RF, 313). În perioada anilor 1945-1953 epurarea cărților și controlul manuscriselor au constituit, după cum afirmă Corobca (2010, 39), activitatea principală a cenzurii.

Un document de referință este Decretul-Lege nr. 364 din 2 mai 1945, „pentru retragerea unor anumite publicațiuni periodice și neperiodice, reproduceri grafice și plastice, filme, discuri, medalii și insigne metalice”, publicat în Monitorul Oficial nr. 102 din 4 mai 1945, conform căruia „toate publicațiile periodice și neperiodice apărute de la 1 ianuarie 1917 până la 23 august 1944 cuprinzând idei legionare, fasciste, hitleriste, șoviniste, rasiste sau pasagii dăunătoare bunelor relații ale României cu

națiunile Unite“ urmau să fie interzise. Pornind de la acest document s-au publicat broșuri cu liste ale cărților interzise (Corobca 2020, 257).

În același Decret-Lege se mai precizează că toți tipografi și editorii din țară sunt obligați ca, în termen de două luni de la publicarea acestei legi, „să înainteze comisiei lista tuturor publicațiilor periodice și neperiodice, tipărite sau editate de ei, începând de la 1 ianuarie 1917 până la ziua de 23 august 1944, pe care le au în deposit sau puse în vânzare, sub orice formă“. Iar „editurile, tipografiile, librăriile, întreprinderile comerciale de orice fel“, la fel ca și „debitele, anticăriile, chioșcurile, autorii de editură proprie, bibliotecile de împrumut, bibliotecile publice precum și instituțiile publice care au în depozit sau dețin sub orice formă sau titlu“ astfel de publicații „le vor retrage imediat din circulație și le vor depozita în încăperi speciale.“.

Până în 1948 au apărut noi liste de interdicții privind cărți și publicații scoase din circulație prin Decretul din mai 1945. În acel an se tipărește și broșura *Publicații interzise până la 1 mai 1948*, care cuprinde într-un volum de 500 de pagini listele anterioare, completate cu alte nume de autori și titluri de cărți, însumând un număr total de 8779 de titluri (RF, 309).

După Vasile (2010, 72) reglementarea îndreptățită de a îndepărta din memoria colectivă orice urmă de propagandă fascistă a constituit un paravan ideal, permițând eliminarea din biblioteci, librării sau anticariate inclusiv a beletristicii care nu convenea intereselor „estetice“ ale guvernanților comuniști.

Printre autorii interziși se numărau între alții: Vasile Alecsandri, Nicolae Bălcescu, Lucian Blaga, Dimitrie Cantemir, George Coșbuc, Mihai Eminescu, Titu Maiorescu, Liviu Rebreanu, Ion Heliade Rădulescu și mulți alții. În afara listelor oficiale existau și altele, secrete, actualizate în funcție de schimbarea de atitudine a partidului și de conjunctura politică internațională (RF, 309-310).

Și Corobca (2010, 49-50) menționează faptul că modul în care s-a desfășurat epurarea cărților a evoluat pe parcursul anilor de la listele cărților interzise publicate în Monitorul Oficial până la secretizarea lor totală. La început, în anii '50, erau zeci de criterii și motivații pentru interzicerea cărților, dar treptat nu se mai indica nimic, funcționarii primind doar liste cu dispoziții, în care se menționa să nu apară și să nu se difuzeze nici o referire la anumite persoane sau operele lor.

Cu timpul epurarea cărților a fost transferată Ministerului Culturii și Învățământului, care a preluat în 1977 după desființarea DGPT împreună cu Consiliul Culturii și Educației Socialiste atribuțiile cenzurii în domeniul publicațiilor (Corobca 2010, 39).

Literatura impusă de regim

La începutul anilor '50 marele program al cărții românești organizat de autoritățile comuniste anulase trecutul artistic și ștersese însemnele creativității românești. Monopolul asupra producției editoriale și a pârgurilor de control, precum și cenzura care era acum omniprezentă, au pregătit terenul adoptării modelului sovietic de artă pusă exclusiv în slujba propagandei. O contribuție decisivă în realizarea acestui

scop a avut-o introducerea așa-numitei „metode de creație“ realist-socialiste, iar în curând pe piață au existat doar asemenea opere realist-socialiste, cu un evident conținut mobilizator. După Vasile (2010, 50) instaurarea monopolului comunist însemna „atât uniformitatea opiniilor, cât și subordonarea totală a culturii intereselor propagandei și ideologiei oficiale.“. Preocuparea partidului a fost schimbarea radicală a mentalității și făurirea unui „om nou“, fără memorie culturală, despărțit de trecut și pregătit să facă parte din marea familie a popoarelor sovietice (RF, 314).

Din punctul de vedere al partidului, poporul nu avea nevoie de produse artistice burgheze. Analiza și judecata de valoare a unei opere puteau fi făcute doar din perspectiva contribuției acesteia la construirea socialismului în România (RF, 311). Astfel, regimul comunist a încurajat tipărirea în tiraje de masă a clasicilor marxism-leninismului, a literaturii beletristice realist-socialiste, a diverselor lucrări de propagandă (politică, culturală, științifică etc.), precum și a manualelor școlare (Vasile 2010-2011, 284). Mai ales la începuturile comunismului, afirmă Lefter (2010, 68), la literatura de propagandă tirajele erau mari, de sute de mii de exemplare.

De asemenea, comunismul își propunea să orienteze cultura către mase, înlocuind literatura considerată degradantă și burgheză cu una care să se poată apropia de o categorie cât mai mare de public. Astfel, literatura a devenit accesibilă ca subiect și orientare, fiind extrem de prezentă în cotidian, iar difuzarea de carte cunoștea un avânt considerabil. Literatura care era considerată conformă a fost tipărită în ediții successive, în tiraje impresionante și a beneficiat de prețuri foarte accesibile. În perioada interbelică lectura nu era la îndemâna oricui, însă comunismul și-a propus să schimbe perspectiva, cărțile devenind o prezență în cotidianul comunismului românesc. Viața culturală a căpătat o importanță deosebită, iar structurarea ei pe bazele realismului socialist a fost un aspect important al politicii acelor ani. Scriitorii erau îndemnați după Leșu (2013, 21) să abordeze teme actuale, să portretizeze societatea și schimbările care aveau loc în noul regim politic, să scrie pe subiecte revoluționare care blamau clasele sociale considerate decadente sau care descriau viața și cotidianul muncitoresc într-un regim de democrație populară.

Erau cărți cu tiraj nejustificat de mare care nu se vindeau, în timp ce volumele cu succes la public erau editate în tiraje insuficiente. Această chestiune era delicată, deoarece cățile de succes, care aspirau la statutul de best-seller într-un spațiu editorial comunist închis și neconcurențial, nu erau neapărat dezirabile din punct de vedere ideologic (Vasile 2010-2011, 286-287). După Lefter (2010, 69) cele mai atractive cărți însă, traduceri de literatură străină sau autori români de succes, se vindeau repede. Lefter (2010, 68) explică și motivul acestui fapt: ziariștii nu spuneau adevărul despre ce se întâmpla în societatea momentului, de aceea au încercat să-i suplinească scriitorii care erau mult apreciați de public pentru acest lucru. Iar istoricii, sociologii, psihologii și ceilalți specialiști ai științelor umane nu aveau voie să vorbească liber despre trecut, astfel încât o parte dintre sarcini le-au fost preluate de către romancieri care erau citiți cu pasiune de multă lume.

Pe de o parte sistemul editorial și politica de difuzare a cărții s-au aflat în anii '50 sub controlul politic strict și a comandamentelor ideologice ale regimului totalitar. Pe de altă parte însă investițiile importante din acești ani în cultură, inclusiv cele din sistemul editorial, au avut după Vasile (2010-2011, 296) efecte însemnate în anii '60 și până la mijlocul deceniului șapte, aceasta fiind cea mai fastă perioadă postbelică pentru câmpul literar. Diferența se poate sesiza atât la nivelul relaxării regimului de publicare, cât și al tirajelor în cazul unor cărți „cu probleme” în anii deceniului anterior.

După moartea lui Stalin în 1953 a avut loc un început de relaxare. Au apărut câteva studii de literatură universală, au fost traduși autori clasici și s-a tolerat apariția unor cărți care cu puțin timp înainte erau de needitat. Au început reomologări succesive de scriitori și de cărți (RF, 314-315). La începutul anilor '60 a început să fie reeditată și literatura clasicilor, scriitori marginalizați sau aflați pe listele negre ale anilor '50 au fost readuși în conștiința publică, excesele ideologice au fost atenuate și traduceri, nu numai din literatura sovietică, au fost tot mai numeroase, toate acestea fiind semne care anunțau o înlănțuire a regimului (RF, 321).

Schimbarea politicii și modificarea ordinii priorităților propagandei după 1964 au creat un climat de creație diferit, accelerându-se procesul de dezideologizare a literaturii. Însă după 1971 literatura autohtonă împreună cu sistemul editorial au fost constrânse să se adapteze cerințelor ideologice în creștere, în special deselor intervenții ale lui Ceaușescu în proiectele editorial anuale. În acest context au apărut lucrări literare de conjunctură, glorificând pacea, dragostea de patrie, spiritul militant-revoluționar, epoci și personalități istorice dezirabile din punct de vedere politic, precum și momente de împlinire națională (RF, 321; Vasile 2020, 671).

În anii '80 s-au intensificat, după Vasile (2020, 671), presiunile pentru elaborarea de către edituri a volumelor omagiale, iar impunerile ideologice asupra planurilor editoriale au devenit copleșitoare.

Buluță (1996, 65) afirmă că a existat o categorie de cărți impusă de regim, mai ales în domeniul politic și ideologic, dar și în acela al literaturii, care răspundeau comandamentelor oficiale, în special cărți de reportaj și poezie, antologii la anumite date festive, dar au apărut permanent și ediții din literatura clasică română și universală. Neavând de ales, publicul citea vrând-nevrând literatura bună, ignorând-o pur și simplu pe cea „oficială”, recunoscută ca atare (Buluță 1996, 67).

Tezele din iulie 1971

Tezele din iulie 1971 au reprezentat după Cătănuș (2005, 5) un punct de cotitură în dinamica regimului comunist din România, fiind semnalul declanșării unui proces de redogmatizare a literaturii române. Climatul de creație s-a înăsprit în chip simțitor, printre scriitori răspândindu-se psihoza revenirii realismului socialist (RF, 325; Ferencz 2022, 49, 52-53).

Deschidera inițiată la începutul anilor '60 de Gheorghe Gheorhiu-Dej și continuată de Nicolae Ceaușescu a fost întreruptă o dată cu enunțarea acestor teze. Liberalizarea manifestată mai ales în ultima parte a anilor '60 a fost o realitate resimțită

în toate domeniile de activitate și în special în cel cultural. De aceea, posibilitatea reîntoarcerii la o atmosferă dogmatică a provocat un val de îngrijorare (Cătănuș 2005, 5). Această deschidere, pe care Ceaușescu a promovat-o în toate domeniile, a făcut ca perioada 1965-1971 să fie privită după Cătănuș (2005, 26) ca o perioadă de liberalizare, iar tezele să fie percepute ca un final abrupt al acestei liberalizări.

Conform lui Paul Niculescu-Mizil (Comunicare a lui Paul Niculescu-Mizil în Cătănuș 2005, 45-46), încă din 1970 Ceaușescu a exprimat cu mai multe ocazii nemulțumiri față de activitățile ideologice ale partidului și a pus chestiunea necesității unor măsuri de îndreptare. Principalele observații erau legate de insuficienta conducere, îndrumare și control asupra acestor domenii, contestându-se în fond cursul promovat de partid de o oarecare liberalizare a vieții politice, economice și spirituale, un curs care luase o amploare deosebită.

Și Cătănuș (2005, 32) consideră că începând din 1968 există o tendință de limitare a liberalizării care și-a atins apogeul în iulie 1971, care poate fi întrevăzută analizând evoluția a patru discursuri pe care Ceaușescu le-a ținut în această perioadă în patru ocazii.

În 19 mai 1965, la o primă întâlnire cu oamenii de cultură și artă, Ceaușescu dădea asigurări că politica de deschidere începută de Dej va fi continuată. Limitările în ceea ce privea sensul conținutului pe care trebuia să-l aibă creația literar-artistică și a rolului pe care trebuia să-l îndeplinească erau prezente, însă mai mult sub forma unui îndemn, nu a unei impuneri (Cătănuș 2005, 28).

În data de 6 noiembrie 1968 Ceaușescu s-a întâlnit cu conducerea Uniunii Scriitorilor, unde a accentuat în mod deosebit problema conținutului literaturii și a creat impresia revenirii la un nou „îngheț” în literatură, subliniind și rolul cenzurii. Acest discurs poate fi justificat și de situația internațională extrem de sensibilă, trebuind să demonstreze că România, în ciuda dezacordurilor cu URSS, nu intenționa să renunțe la puritatea ideologiei marxist-leniniste (Cătănuș 2005, 29).

În 10 februarie 1971, la o întâlnire cu oamenii de cultură și artă, Ceaușescu aducea în discuție importanța unei arte diversificate din punctul de vedere al formei și expresiei, dar făcea și un apel pentru vegherea la pluritatea ideologică, susținând că orientarea creației se poate face doar pornind de la concepția comunistă (Cătănuș 2005, 30).

Pe 6 iulie 1971 a avut loc ședința Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, unde Ceaușescu a rostit o cuvântare în care, în șaptesprezece puncte, a explicat principiile noii politici în domeniul culturii. Aceste principii au fost numite „Tezele din iulie”, iar operația de aplicare a lor este cunoscută ca „mica revoluție culturală”. Aceste propuneri „privind unele măsuri pentru îmbunătățirea activității politice ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii” (Comunicare a lui Paul Niculescu-Mizil în Cătănuș 2005, 45) prezentate de Ceaușescu au fost aprobate în unanimitate. Ideile de bază ale acestor teze erau creșterea controlului de partid și de stat asupra activității culturale și artistice și lupta cu „elementele ideologiei burgheze” (Burakowski 2016, 184).

Paul Niculescu-Mizil consideră că în propunerile din 6 iulie 1971 „s-a subliniat necesitatea asigurării unui conținut pătruns de spiritul de partid, de înaltă exigență politică și ideologică” și „s-a pus accentul pe lupta împotriva diferitelor forme ale ideologiei burgheze” și pe „necesitatea întăririi controlului și a vigilenței.” (Comunicare a lui Paul Niculescu-Mizil în Cătănuș 2005, 34).

În data de 9 iulie 1971, la o consfătuire de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și cultural-educative, Ceaușescu a dezvoltat ideile enunțate în 6 iulie. Printre altele el a pledat pentru revizuirea activității editoriale prin stoparea traducerilor care făceau apologia modului de viață burghez și pentru subordonarea în totalitate a creației literar-artistice dezideratelor ideologice. La ședința din această zi s-a elaborat un plan de acțiune detaliat pentru următoarele câteva luni. După afirmațiile lui Ceaușescu era vorba de un proces de lungă durată de educare politico-ideologică a populației (Cătănuș 2005, 31; Burakowski 2016, 184-186).

Din multe puncte de vedere tezele reprezentau o întoarcere la o perioadă considerată de cei mai mulți români ca fiind depășită. Măsurile adoptate – îmbunătățirea învățământului politico-ideologic de partid, intensificarea educației marxist-leniniste a membrilor PCR și a tuturor oamenilor muncii, întărirea controlului ideologic asupra publicațiilor, emisiunilor de radio și televiziune – erau privite cu multe rezerve de cetățeni, inclusiv de membrii de partid, dar aplicarea lor a avut cel mai adesea un caracter formal. În perioada următoare însă au fost adoptate noi măsuri concrete pe această linie, presiunea politică și ideologică devenind tot mai puternică. Un efect al acestor teze a fost și retragerea din circulația publică a lucrărilor și a numelor scriitorilor români și străini care contraveneau politicii oficiale sau aleseseră calea exilului (Cătănuș 2005, 100; RF, 325).

Cenzura din perioada comunistă

Cenzura a fost, după partid și organele represive, a treia instituție care a contribuit la instaurarea și menținerea la putere a regimului comunist (Corobca 2020, 254).

După Corobca (2020, 254), cenzura se poate periodiza în felul următor:

- 1) 1944-1949: au avut loc primele măsuri ale cenzurii, coordonate de consilierii sovietici;
- 2) 1949-1977: este perioada activității DGPT (Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor), din 1975 transformată în CPT (Comitetul pentru Presă și Tipărituri);
- 3) 1977-1989: după desființarea DGPT, respectiv a CPT, urmează perioada supremației partidului și a autocenzurii.

Acestor perioade le corespund conform lui Corobca (2020, 256) aproximativ trei direcții temporale:

- 1) cenzura retrospectivă, bazată pe epurarea publicațiilor din trecutul recent, care a fost mai accentuată în prima perioadă;

- 2) cenzura imediată, pentru „bun de tipar”, a manuscriselor și a tuturor tipăriturilor, aprobate în vederea publicării sau interzise, mai ales în a doua perioadă;
- 3) cenzura orientată spre viitor, prin forme speciale de „îndrumare” și manipulare a autorilor, educându-se autocenzura, astfel încât materialele ajunse la cenzori să fie gata cenzurate.

În ceea ce privește cenzura, DGPT și din 1975 CPT au avut cele mai multe atribuții și au deținut monopolul asupra tuturor domeniilor cenzurate în comunism (Corobca 2020, 262).

După o epocă, în anii '50, în care a predominat literatura comandată de regim, a urmat o perioadă de destindere. După 1965 lumea cărții a cunoscut o anumită liberalizare, cenzura devenind mai tolerantă, iar publicul a putut redescoperi literatura unor scriitori până atunci interziși. Această „primăvară” a durat până după 1971, după care, potrivit lui Buluță (1996, 66), din nou s-a revenit la o severitate tot mai mare din partea cenzurii. Astfel, după Congresul scriitorilor din 1981, restricțiilor de publicare obișnuite li s-au adăugat altele. Chiar și fotografiile scriitorilor nu mai aveau voie să apară pe copertile propriilor cărți. La sfârșitul anilor '80 inițiativele mascate ale cenzurii au sporit. Nu se mai publica nimic din ceea ce ar fi putut deveni subiect interpretabil. A crescut și numărul sintagmelor tabu, precum cuvintele: întuneric, frig, foame, frică, banane sau cafea (RF, 326-327).

DGPT nu era unica instituție care deținea controlul asupra publicațiilor. O ierarhie tot mai sofisticată de la autocenzură la cenzura în edituri, la controlul securității și al partidului, care dădea indicații, pe care DGPT doar le îndeplinea, a dus la o schimbare a accentului: de la control la autocontrol. Deși desființată oficial în 1977, cenzura a funcționat până în 1989 tot mai sever, până la absurd, unii funcționari făcând exces de zel (Corobca 2010, 49; Buluță 1996, 66).

De aceea nu se poate vorbi, după cum afirmă Corobca (2020, 273), despre desființarea cenzurii decât în sens figurat. Chiar dacă instituția DGPT s-a desființat, mecanismul general al cenzurii era deja bine consolidat și s-a putut dispensa de serviciile unui organ care își îndeplinise misiunea.

Controlul cărților avea după Corobca (2010, 39) trei etape: precontrol (al manuscriselor), control (al viitoarelor cărți pentru „bun de imprimat”) și postcontrol (al cărților deja apărute). El a fost preluat aproape în întregime de edituri, cenzorii făcând doar post-controlul.

Fiecare editură avea după 1977 un cenzor în redacție, iar securitatea însăși veghea să nu se scrie și să nu se difuzeze „lucrări necorespunzătoare”, având sub urmărire directă un număr impresionant de scriitori și editori. În edituri exista și un sistem al referatelor externe, iar respingerea unui manuscris putea avea drept consecință intrarea autorului în vizorul organelor de Securitate. Prin negocieri dintre autor, editor și cenzor se încerca salvarea manuscriselor, dar acest lucru putea dura și luni sau ani și se solda cu modificări serioase la text (RF, 326).

Concluzii

În această lucrare am încercat să arătăm în ce fel crizele, măsurile politice și de control din perioada comunistă au influențat activitatea editorioală din România.

Problemele economice, cu care s-a confruntat România mai ales în anii '80, au afectat și editurile. Acestea s-au confruntat în special cu problema deficitului de hârtie, care a avut ca urmare micșorarea numărului de titluri și tiraje.

Dar nu numai crizele economice, după cum am putut vedea, au influențat activitatea editorială în acești ani, ci și unele dintre măsurile politice și de control impuse de regim. Cu impact asupra editurilor au fost legile și reglementările regimului comunist care interziceau anumite cărți, la fel ca și literatura impusă de regim, editurile fiind constrânse să se adapteze cerințelor ideologice ale acestuia în ceea ce privește publicarea cărților, iar Tezele din iulie 1971 au întărit controlul ideologic asupra publicațiilor. Și cenzura a avut un rol important, prin ea regimul comunist exercitându-și controlul asupra a tot ce se publica în România.

Putem concluziona că aceste crize și măsuri politice și de control care au existat în perioada comunistă în România au afectat activitatea editurilor, deoarece acestea au fost nevoite să se supună rigorilor impuse de regim, putând publica doar cărțile acceptate de acesta, fiind în același timp nevoite să se supună ideologiilor acestuia.

Dimensiunea acestei lucrări nu ne-a permis să intrăm în detaliu asupra tuturor problemelor întâmpinate de edituri în activitatea lor, care au fost cauzate de aceste crize și măsuri politice și de control, de aceea am recurs doar la o prezentare scurtă a acestora. Considerăm că această lucrare poate constitui baza unor cercetări mai aprofundate pe această temă.

Sigle

DGLR – Simion, Eugen (coord.). 2005. *Dicționarul general al literaturii române*. Vol. 3: E-K. București: Univers Enciclopedic.

RF – Tismăneanu, Vladimir, Dobrinu, Dorin, Vasile, Cristian (ed.). 2007. *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România: Raport final*. București: Humanitas.

Referințe bibliografice

Buluță, Gheorghe. 1996. *Scurtă istorie a editurii românești*. București: Editura Enciclopedică.

Burakowski, Adam. 2016. *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu: 1965-1989: geniul Carpaților*. Iași: Polirom.

Cătănuș, Ana-Maria (ed.). 2005. *Sfârșitul perioadei liberale a regimului Ceaușescu: minirevoluția culturală din 1971*. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului.

Corobca, Liliana (ed.). 2010. *Epurarea cărților în România: (1944-1964): documente*. București: Tritonic.

Corobca, Liliana. 2020. *Cenzura în comunism: instituții, atribuții, practici*, în Corobca, Liliana (ed.). *Panorama comunismului în România*. Iași: Polirom, p. 254-280.

Ferencz, Tímea. 2022. *Der Kriterion Verlag und die Kriterion-Hefte*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Lefter, Ion Bogdan. 2010. *De-ale cărților, sub comunism*, în „Viața Românească”, nr. 5-6, p. 68-71.

Leșu, Giorgiana. 2013. „La vremuri noi, lecturi noi.” *Propagandă și ideologie în literatura românească a anilor 1950. Studii de caz: Camil Petrescu (Un om între oameni) și Petru Dumitriu (Cronică de familie)*, în „Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului

- Românesc“, vol. 8: *Între transformare și adaptare: avataruri ale cotidianului în regimul comunist din România*, p. 19-44.
- Simonescu, Dan, Buluță, Gheorghe. 1994. *Scurtă istorie a cărții românești*. București: Demiurg.
- Vasile, Cristian. 2010. *Literatura și artele în România comunistă: 1948-1953*. București: Humanitas.
- Vasile, Cristian. 2010-2011. *Editurile și politica de difuzare a cărții în România anilor 1950: control politic și reorganizări instituționale*, în „Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc“, vol. 5-6: *Represiune și control social în România comunistă*, p. 283-296.
- Vasile, Cristian. 2020. *Politicele culturale în România comunistă*, în Corobca, Liliana (ed.). *Panorama comunismului în România*. Iași: Polirom, p. 660-677.